

Μουσεία και Δίκαιο

Ίδρυση, αναγνώριση και είδη μουσείων, θεμελιώδη δικαιώματα και πνευματική ιδιοκτησία

Μαρίας Κανελλοπούλου-Μπότη

Εκδόσεις Σάκκουλα ΑΕ, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2023, σ. XXVI + 378

Κυκλοφόρησε πρόσφατα από τις Εκδόσεις Σάκκουλα το βιβλίο της κ. Μαρίας Κανελλοπούλου-Μπότη, *Μουσεία και Δίκαιο. Ίδρυση, αναγνώριση και είδη μουσείων, θεμελιώδη δικαιώματα και πνευματική ιδιοκτησία*. Το βιβλίο προλογίζουν οι Ευρυδίκη Αντζουλάτου-Ρετσίλα, Διονυσία Καλλινίκου και Γιώργος Γιαννόπουλος.

Αντικείμενο του έργου είναι η ανάλυση της νομοθεσίας που διέπει τα μουσεία, ιδίως όσον αφορά την ίδρυση και πιστοποίησή τους, τα είδη των μουσείων, τα θεμελιώδη δικαιώματα και την πνευματική ιδιοκτησία. Αποτελεί ένα πλήρες έργο για τα θέματα που πραγματεύεται και εισάγει προβληματισμό για μια σειρά άλλα που σίγουρα θα αποτελέσουν αντικείμενο της συνέχειας του έργου αυτού.

Η πρωτότυπη αυτή μελέτη έχει επίκαιρο χαρακτήρα, λόγω της θέσπισης νέων νομοθετικών ρυθμίσεων που αφορούν στα ζητήματα για τα μουσεία, όπως είναι οι ν. 4858/2021 «Κύρωση Κώδικα νομοθεσίας για την προστασία των αρχαιοτήτων και εν γένει της πολιτιστικής κληρονομιάς» και 4996/2022, αλλά και υπουργικές αποφάσεις που εκδόθηκαν το 2022 και αφορούν την αναγνώριση των μη κρατικών μουσείων, καθώς και την πιστοποίηση των κρατικών μουσείων. Έμφαση δίνεται, επίσης, και σε άλλα σημαντικά κείμενα, όπως η Οδηγία 2013/37, η Σύσταση της UNESCO του 2015 για τα μουσεία και τις συλλογές, η Διακήρυξη Shenzhen του High Level Forum για τα μουσεία της UNESCO του 2016 και η Σύσταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής του 2021 για έναν Ευρωπαϊκό Χώρο Δεδομένων στον Πολιτισμό. Περαιτέρω, στο έργο γίνεται ανάλυση των θεμελιωδών δικαιωμάτων όπως τα ορίζει η συγγραφέας απέναντι στα μουσεία, καθώς και των θεμελιωδών δικαιωμάτων των ίδιων των μουσείων όπως επίσης τα ορίζει η συγγραφέας.

Ένα ειδικό κεφάλαιο είναι αφιερωμένο σε ζητήματα σχετικά με την πνευματική ιδιοκτησία, όπου αναλύονται οι βασικές έννοιες και επισημαίνονται τα κυριότερα ζητήματα, όπως η διάκριση μεταξύ υλικού φορέα και του δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας, οι προσκτήσεις έργων και τα σχετικά

νομικά ζητήματα, η παρουσίαση των έργων στο κοινό, αλλά και ειδικότερα επίκαιρα θέματα, όπως ζητήματα σχετικά με το Blockchain και τα NFTs, σχετικά με τα οποία παρουσιάζονται προβληματισμοί και γίνονται προτάσεις για εξεύρεση πρακτικών λύσεων. Το έργο αυτό είναι ένα από τα λίγα ειδικά βιβλία στην ελληνική νομική βιβλιογραφία με πρώτο το έργο της Δάφνης Βουδούρη, Κράτος και Μουσεία- Το θεσμικό πλαίσιο των αρχαιολογικών μουσείων του ίδιου εκδότη του 2003¹. Είκοσι χρόνια μετά λοιπόν στη χώρα μας με τόση ιστορία και πολιτιστική δράση δημοσιεύεται ένα δεύτερο έργο στη θεματική αυτή η οποία παραμένει ακαδημαϊκά ελάχιστα επεξεργασμένη. Και η αρθρογραφία είναι περιορισμένη παρά την τεράστια σημασία του θέματος και των ιδιαιτεροτήτων που ενέχει². Από την έκδοση του Συλλογικού Έργου η Πολιτιστική Κληρονομιά και το Δίκαιο που είχα την τιμή να επιμεληθώ το 2004 οπότε και δημοσιεύθηκε το άρθρο του καθηγητή κ. Μιχάλη Αυγουστιανάκη, Προστασία και ανάδειξη κινητών μνημείων, ιδιωτικές συλλογές (του ίδιου

1. Δυστυχώς το παραπεμπόμενο έργο *Σαραντάκου Ευθ.*, Δίκαιο και Μουσεία, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2002 δεν κατέστη εφικτό να βρεθεί από τη γράφουσα λόγω του γεγονότος ότι ο εκδοτικός οίκος δεν λειτουργεί πλέον.

2. Αξίζει να σημειωθούν πάντως και κάποια δημοσιεύματα σε μη νομικά περιοδικά όπως των *Παπαγεωργίου Μ.*, Μουσεία και Νομικό Πλαίσιο, Επιθεώρηση Τέχνης, τχ. 13, 2010, σ. 61-66, *Καλογερόπουλου Αν.*, Πνευματικά Δικαιώματα στα Μουσεία, Επιθεώρηση Τέχνης, τχ. 12, 2009, σ. 49-54, *Βλάχου Α.*, Προστασία Πολιτιστικού Περιουσιακού Κληρονομήματος και Μουσεία, Επιθεώρηση Τέχνης, τχ. 10, 2007, σ. 47-52, *Παπαδοπούλου Ε.*, Πρόσβαση στα Μουσεία για Άτομα με Αναπηρίες, Επιθεώρηση Τέχνης, τχ. 14, 2011, σ. 59-63, *Κοντογιάννη Σ.*, Επιστροφή Πολιτιστικού Περιουσιακού Κληρονομήματος από Μουσεία, Επιθεώρηση Τέχνης, τχ. 11, 2008, σ. 45-50, *Παπαδοπούλου Α.*, Νομικά Ζητήματα Που αφορούν τα Μουσεία, Επιθεώρηση Τέχνης, τχ. 9, 2006, σ. 59-64, *Καλογερόπουλου Αν.*, Τα Μουσεία στο Δίκαιο της Πνευματικής Ιδιοκτησίας, Επιθεώρηση Τέχνης, τχ. 8, 2005, σ. 47-52, *Μπαλούκος Δ.*, Προστασία Πολιτιστικού Περιουσιακού Κληρονομήματος και Νομικό Πλαίσιο των Μουσείων, Επιθεώρηση Τέχνης, τχ. 7, 2004, σ. 51-56 κλπ.

εκδότη σ. 416-435) και με εξαίρεση την καθηγήτρια κ. Ειρήνη Σταματούδη η οποία και έχει γράψει σημαντικά άρθρα ακόμη και για την αγγλική νομοθεσία για τα μουσεία³ και την καθηγήτρια κ. Ελίνα Μουσαιρά η οποία πραγματεύεται το θέμα των μουσείων και των ιδιωτικών συλλογών το έργο της Συγκριτικό Δίκαιο Και Πολιτιστικά Αγαθά (Νομική Βιβλιοθήκη 2012) δεν έχει υποπέσει στην αντίληψή μου άλλη μελέτη σε βάθος για το ζήτημα των μουσείων στο ελληνικό δίκαιο⁴.

Αξίζει συνεπώς μία ειδική μνεία στο γεγονός ότι η συγγραφέας επιχείρησε το συγκεκριμένο διάβημα χωρίς σημαντική βιβλιογραφική υποστήριξη και με νέο νομικό καθεστώς. Αξίζει επίσης να τονισθεί ότι το 2023 υπήρξε και νέο νομοθέτημα ο ν. 5021/2023 (ΦΕΚ Α 31 - 15.2.2023) Εκσυγχρονισμός της μουσειακής πολιτικής και ζητημάτων διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς: ίδρυση μουσείων - ΝΠΔΔ, κρατική ασφάλιση της κινητικότητας των πολιτιστικών αγαθών, δράσεις του Ο.Δ.Α.Π. και του Μουσείου Ακρόπολης, ρυθμίσεις ποινικής προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, Συμβούλια του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού, Μητρώο Προσωπικού Αρχαιολογικών Εργασιών, λοιπές διατάξεις σχετικά με το προσωπικό του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού και την αντιμετώπιση των συνεπειών της πανδημίας στον πολιτισμό και άλλες επείγουσες ρυθμίσεις το οποίο πάντως έτυχε σημαντικής κριτικής⁵.

3. Ο νέος νόμος και τα Γλυπτά, η Καθημερινή 20.10.2022, <<https://www.kathimerini.gr/society/562093420/arthro-fis-estamatoydi-stin-k-o-neos-nomos-kai-ta-glypta/>>.

4. Άλλες χώρες προσφέρουν σημαντικές βιβλιογραφικές αναφορές στη θεματική όπως των *Malraux A.*, *Le Musée imaginaire*, Paris, Gallimard, collection Idées/Arts, 1965, *Bourdieu P.* et *Darbel A.*, *L'Amour de l'art*, Paris: Les Éditions de Minuit, 1967, *Pomian K.*, *Le musée, une histoire mondiale*, t. I: *Du trésor au musée*, Paris, éd. Gallimard, coll. « Bibliothèque illustrée des histoires », mars 2020, *Labourdette, M.-Ch.* « Chapitre II. Les principes fondamentaux d'organisation des musées de France », *Labourdette M.-Ch.*, éd., *Les musées de France*. Presses Universitaires de France, 2021, σ. 37-51, *Claire Bosseboeuf*, *Les collectivités territoriales et leurs musées dans le cadre de la loi relative aux musées de France*, *Les annales de droit*, 2016 σ. 33-76 <<https://doi.org/10.4000/add.330>>, <<https://journals.openedition.org/add/330>>, *Benjamin R.*, *Museums of the People, by the People, for the People*, in *Chamberlain, G.*, *The Radical Museum: Democracy, Dialogue, Debate*, Museum Identity Ltd, London, 2011, σ. 35-48 κ.λπ.

5. Αντί πολλών βλ. *Αγγελου Χανιώτη*, Μουσεία δύο ταχυτήτων. Του *Αγγελου Χανιώτη*, Οι διόλου αμελητέες συνέπειες του

Ο νεότερος αυτός νόμος καθώς και το ειδικό νομοθετικό πλαίσιο που διέπει πολλά νέα σύγχρονα μουσεία θα άξιζε να αποτελέσουν ένα έρεισμα για μια συνολική μελέτη του καθεστώτος των μουσείων στη χώρα αλλά και σε σχέση με τα διεθνώς κρατούντα καθώς μεγάλο μέρος των ρυθμίσεων που αφορούν σε μουσεία διέπεται από κανόνες του διεθνούς δικαίου, κανόνες δεοντολογίας και άλλους κανόνες *soft law* που όμως εφαρμόζονται εκτεταμένα και δεν αποτελούν απλά αφορμή για προβληματισμό.

Είναι γεγονός ότι καμία συζήτηση για το καθεστώς των μουσείων σήμερα δεν μπορεί να αγνοήσει το International Council of Museums ICOM δηλαδή το Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων. Η συγγραφέας μελετά τις πηγές αυτές προσεκτικά. Το Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων (International Council of Museums/ICOM) είναι διεθνής, μη κυβερνητικός Οργανισμός, που ιδρύθηκε το 1946 από την UNESCO στο Παρίσι για να συμβάλει στην ανάπτυξη και διαχείριση των μουσείων με συνέπεια το διεθνές δίκαιο να επιλαμβάνεται πλέον του μουσειακού φαινομένου ειδικά. Το ICOM λειτουργεί συμβουλευτικά προς το Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο των Ηνωμένων Εθνών (ECOSOC). Εκτός των άλλων, το ICOM επικουρείται και από τις εθνικές επιτροπές, οι οποίες βοηθούν στην έγκαιρη διαπίστωση των σχετικών προβλημάτων στο συγκεκριμένο κράτος ή στην πληροφόρηση της κοινωνίας για πρωτοβουλίες που αναλαμβάνονται σε εθνικό ή διεθνές επίπεδο. Το ICOM είναι λοιπόν η διεθνής οργάνωση των μουσείων και των επαγγελματιών που σχετίζονται με αυτά και έχει ένα ευρύτατο πεδίο δράσεων. Βασικός σκοπός της ύπαρξής του είναι η διατήρηση και η συνέχιση της παγκόσμιας υλικής ή άυλης φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς με τρόπο ενεργό, ώστε να διαχέεται αυτή στην κοινωνία. Από τις σημαντικότερες πρωτοβουλίες του είναι η «Σταυροφορία των Μουσείων» (1951) με στόχο την ανάδειξη του εκπαιδευτικού ρόλου των μουσείων και

ο σχεδίου του ΥΠ.Π.Ο. να μετατρέψει πέντε μεγάλα μουσεία σε νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, του ίδιου συγγραφέα *Lifo* 2.8.2021 <<https://www.lifo.gr/stiles/optiki-gonia/moyseia-dyotahytiton-toy-aggeloy-hanioti/>>, του *ίδιου*, Ο ασκός του Αιόλου ανοίγει για τα μουσεία, Καθημερινή, 4.9.2022 <<https://www.kathimerini.gr/opinion/562025794/o-askos-toy-aioloy-anoiigei-gia-ta-moyseia/>>, του *ίδιου*, Το Ελληνικό Δημόσιο Μουσείο, απομαγνητοφωνημένη ομιλία στο Σύλλογο Ελλήνων Αρχαιολόγων, <<https://www.sea.org.gr/details.php?id=1197>>.

η καθιέρωση του εορτασμού της Διεθνούς Ημέρας Μουσείων την 18η Μαΐου⁶.

Το ICOM ιδρύθηκε αμέσως μετά από τον καταστροφικό Β' παγκόσμιο πόλεμο, που επέφερε τρομερές βλάβες σε μνημεία του ευρωπαϊκού χώρου. Κύριος στόχος του ήταν, όπως προσδιόρισε ο ιδρυτής και πρώτος πρόεδρος του Chauncey Hamlin, να ξεκινήσει «...μια καινούργια αρχή, μια στενή συνεργασία για να ξαναχτίσουμε έναν κόσμο που ανοίγεται μπροστά μας». Οι προσπάθειες να ενταχθούν και τα μουσεία των υπό ανάπτυξη χωρών καρποφόρησαν και το ICOM έγινε ένα παγκόσμιος οργανισμός.

Το ICOM έχει συντάξει έναν Ηθικό Κώδικα για την απόκτηση πολιτισμικών αγαθών: πρόθεση ήταν να προστεθεί ένα ψυχικό πλεόνασμα στη διαχείριση των οργανισμών που είχαν αρχίσει να αναπτύσσονται δυναμικά⁷. Πρόθεση ήταν, επίσης, να τεθούν δια μέσου και προς όφελος του επαγγέλματος κάποιοι σταθεροί κανόνες, που επρόκειτο στη συνέχεια να ενταχθούν στον Κώδικα Επαγγελματικής Δεοντολογίας του ICOM που υιοθετήθηκε το 1986. Οι κανόνες αυτοί στοχεύουν στο να αναδείξουν το μουσείο σε έναν υποδειγματικό οργανισμό, ώστε να είναι βάσιμα αξιόπιστος ο ρόλος του στην υπηρεσία της κοινωνίας και της ανάπτυξης, όπως καθορίζεται από το καταστατικό του ICOM. Αυτοί οι κανόνες ρυθμίζουν ενδεικτικά τα εξής: 1) εξασφαλίζεται ότι οποιοδήποτε νέο απόκτημα ενός μουσείου δεν βγήκε παράνομα από τον τρόπο προέλευσής του ή ότι δεν συνδέεται με την καταστροφή ενός αρχαιολογικού χώρου ή κάποιων γεωλογικών ή βιολογικών δειγμάτων, 2) προβλέπεται η ενημέρωση των αρμοδίων αστυνομικών υπηρεσιών, στην περίπτωση που διατηρούνται αμφιβολίες ως προς την προέλευση του αντικειμένου. Πρόκειται για στοιχειώδη προληπτικά μέτρα που, όμως, όλοι όσοι εργάζονται σε μουσεία οφείλουν να εφαρμόζουν συστηματικά. Εξάλλου το ICOM έχει συντάξει και άλλους Κώδικες Δεοντολογίας, όπως αυτόν που αφορά στα Μουσεία Φυσικής Ιστορίας⁸, τον

Κώδικα Δεοντολογίας για τα Μουσεία⁹, αλλά προβαίνει και σε Συστάσεις οι οποίες έχουν ιδιαίτερο ηθικό έρεισμα στην διεθνή κοινότητα¹⁰. Η μελέτη του καθεστώτος του ICOM και των κανόνων που θεσπίζει ως soft law, αποτελούν πολύ σημαντικό σκέλος της μελέτης του μουσειακού φαινομένου σε σχέση με το δίκαιο και της επίδρασης του διεθνούς δικαίου σε αυτό¹¹. Η συγγραφέας δεν παραλείπει να θίξει το ζήτημα.

Ένα σημαντικό ζήτημα που αφορά στη σχέση των Μουσείων με το Δίκαιο είναι αυτό του τρόπου προμήθειας των εκθεμάτων τους. Ένα από τα βασικά νομικά ζητήματα που αντιμετωπίζουν τα μουσεία είναι η ιδιοκτησία και η προέλευση των εκθεμάτων τους. Τα μουσεία αποκτούν τις συλλογές τους μέσω διαφόρων μέσων, συμπεριλαμβανομένων δωρεών, αγορών και

9. Ο Κώδικας Δεοντολογίας του ICOM εγκρίθηκε ομόφωνα από τη 15η Γενική Συνέλευση του ICOM που έλαβε χώρα στο Μπουένος Άιρες (Αργεντινή) στις 4 Νοεμβρίου 1986, τροποποιήθηκε, με τον τίτλο «Κώδικας Δεοντολογίας του ICOM για τα Μουσεία», από την 20ή Γενική Συνέλευση στη Βαρκελώνη (Ισπανία) στις 6 Ιουλίου 2001 και αναθεωρήθηκε από την 21η Γενική Συνέλευση στη Σεούλ (Κορέα) στις 8 Οκτωβρίου 2004. <<http://docplayer.gr/835958-Kodikas-deontologias.html>>.

10. Η Σύσταση του ICOM σχετικά με την επιστροφή των έργων τέχνης που ανήκαν σε εβραίους ιδιοκτήτες (14 Ιανουαρίου 1999). Κατά τη συνάντηση που έγινε στο Παρίσι, τον Δεκέμβριο του 1998, το εκτελεστικό συμβούλιο του ICOM συζήτησε το ζήτημα των έργων τέχνης που κατασχέθηκαν από εβραίους ιδιοκτήτες κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και παραμένουν σε μουσεία και δημόσιες συλλογές στο πλαίσιο του Κώδικα Επαγγελματικών Ηθών που έχει θεσπίσει, σύμφωνα με τον οποίο όλες οι δραστηριότητες που σχετίζονται με τα Μουσεία πρέπει να λαμβάνουν χώρα με ακεραιότητα και σύμφωνα με τα πλέον αυστηρά ηθικά πρότυπα και με απόλυτη αντικειμενικότητα. Σε συνέχεια των συζητήσεων αυτών προχώρησε σε συστάσεις προς τους επαγγελματίες που σχετίζονται με Μουσεία σε όλο τον κόσμο σχετικά με την ανάγκη διερεύνησης της προέλευσης των εκθεμάτων τους, ειδικά εκείνων που αποκτήθηκαν κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, με την υποχρέωση πληροφόρησης για τον εντοπισμό των ιδιοκτητών των έργων αμφίβολης προέλευσης και τέλος, με την ανάγκη επιστροφής σε αυτούς των περιουσιών τους.

11. Αντί πολλών βλ. *Vrdoljak A. F.*, *International law, museums and the return of cultural objects*, Cambridge, Cambridge University Press, 2006, <<https://hdl.handle.net/1814/7324>>, *Clark L.*, *Yours, Mine, and Ours: International Law and the Problem of Museum Repatriation*, σε <https://tlcp.law.uiowa.edu/sites/tlcp.law.uiowa.edu/files/10._clark_-_yours_mine_and_ours_final.pdf> με αναλυτική βιβλιογραφία. Βλ. επίσης *Frigo M.*, *Codes of Ethics*, σε *Francioni R., Vrdoljak A.F.* (eds) *The Oxford Handbook of international cultural heritage law*, Oxford University Press, 2020, σ. 787-807, με αναλυτική βιβλιογραφία.

6. Αντί άλλων για το θέμα *Τροβά Ε.*, *Η πολιτιστική κληρονομιά της Ευρώπης*, Σάκκουλας 2018 με αναλυτική βιβλιογραφία για το θέμα.

7. Αναλυτικά για το ζήτημα των Κωδίκων Ηθικής στα ζητήματα πολιτιστικής κληρονομιάς βλ. *Frigo M.*, *Codes of Ethics*, σε *Francioni R., Vrdoljak A. F.* (eds) *The Oxford Handbook of international cultural heritage law*, Oxford University Press, 2020, σ. 787-807, με αναλυτική βιβλιογραφία.

8. <http://network.icom.museum/fileadmin/user_upload/minisites/icom-greece/PDF/KODIKAS.pdf>.

δανείων. Ωστόσο, υπάρχουν περιπτώσεις όπου η ιδιοκτησία ενός έργου τέχνης ή αντικειμένου αμφισβητείται και τα μουσεία πρέπει να αποδείξουν ότι έχουν νόμιμη ιδιοκτησία του αντικειμένου. Τα μουσεία πρέπει επίσης να διασφαλίζουν ότι η προέλευση των συλλογών τους είναι ακριβής και διαφανής, ιδίως για αντικείμενα που έχουν αμφιλεγόμενη ιστορία, όπως αυτά που έχουν λεηλατηθεί ή κλαπεί κατά τη διάρκεια πολέμων.

Τα μουσεία συνδέονται επίσης στενά με το φαινόμενο της παράνομης διακίνησης. Τα τελευταία χρόνια το φαινόμενο «της παράνομης διακίνησης», όπως λέγεται, πολιτιστικών αγαθών, εστιάζεται ως επί το πλείστον σε περιοχές της Μέσης Ανατολής, όπου μαίνονται πόλεμοι και εμφύλιες συρράξεις¹².

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον σε αυτό το πεδίο έχει και η έννοια του οικουμενικού μουσείου.

Τα μεγάλα μουσεία της Ευρώπης είναι αυτά που συγκρότησαν πρώτα, λόγω των εκθεμάτων τους, την αντίληψη για τα οικουμενικά μουσεία την οποία προήγαγαν από κοινού με άλλα μουσεία, ιδίως στις ΗΠΑ. Μέσω αυτής της αντίληψης προσπάθησαν να κατοχυρώσουν έναν ιδιαίτερο ρόλο ως προς την πολιτιστική κληρονομιά την οποία διαχειρίζονται και την οποία θεωρούν ότι αναδεικνύουν στο πλαίσιο της διεθνούς προβολής της. Μια ολόκληρη ιδεολογία αναπτύχθηκε γύρω από αυτές τις θέσεις, καθώς και διακηρύξεις¹³

12. *Daftari L.*, Facebook Purges Pages Offering Priceless ISIS Plunder for Sale In Fox News, 11 June 2015, σε <<http://www.foxnews.com/world/2015/06/11/facebookpurges-pages-offering-priceless-isis-plunder-for-sale/>>.

13. Η Διακήρυξη για τη Σημασία και Αξία των Οικουμενικών Μουσείων θα ήταν αναγκαίο για την καλύτερη προσέγγιση του ζητήματος να εξετάσει κανείς τις θέσεις των βασικών πρωταγωνιστών για αυτά τα ζητήματα. Τα Μουσεία έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς το ζήτημα της διακίνησης αφορά στα εκθέματά τους σε μεγάλο βαθμό. Τον Δεκέμβριο του 2002 υπογράφεται από τα δώδεκα μεγαλύτερα μουσεία της Αμερικής και της Ευρώπης η Διακήρυξη για τη Σημασία και Αξία των Οικουμενικών Μουσείων, στην οποία υιοθετείτο ο όρος οικουμενικό μουσείο, επίσημα. Η Διακήρυξη αυτή αποτελεί έκφραση του πολιτιστικού διεθνισμού και των θεωρητικών θέσεων που ασπάζεται.

Αρχικά, αναφέρουμε ότι «Οικουμενικό» καλείται ένα μουσείο το οποίο έχει στις συλλογές του πολιτιστικά αγαθά που προέρχονται από πολλές διαφορετικές χώρες, από πολλούς διαφορετικούς πολιτισμούς και διαφορετικές χρονικές περιόδους. Κύρια πρόθεση αυτών των μουσείων είναι να αναδείξουν το μεγαλείο και την ποικιλία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς.

που επιχειρήσαν να εδραιώσουν την διεθνιστική

Ξεκινώντας με μια σαφή δήλωση για την αντίθεσή τους στην παράνομη διακίνηση αρχαιοτήτων και πολιτιστικών αγαθών θα σπεύσουν να συμπληρώσουν και να τονίσουν ότι τα αντικείμενα που βρίσκονται στις συλλογές των οικουμενικών μουσείων για δεκαετίες ή αιώνες πρέπει να κριθούν σύμφωνα με τους όρους, τις προϋποθέσεις και την σύγχρονη νομοθεσία. Με λίγα λόγια, η απομάκρυνση αντικειμένων από το αρχικό τους περιβάλλον με αμφίβολο τρόπο πριν από την ύπαρξη οποιασδήποτε νομοθεσίας δεν μπορεί να θεωρηθεί σήμερα παράνομη πράξη, εφόσον τότε δεν το απαγόρευε κάτι.

Αναφέρει ειδικότερα η Διακήρυξη ότι, η ιδέα των Οικουμενικών Μουσείων βρίσκεται στην υπηρεσία της γενικότερης πολιτικής του πολιτιστικού διεθνισμού για τον οποίο έγινε αναφορά πιο πάνω. Σύμφωνα με τη Διακήρυξη αυτή η διεθνής κοινότητα των μουσείων συμμερίζεται την πεποίθηση ότι η παράνομη διακίνηση αρχαιολογικών, καλλιτεχνικών και εθνοτικών αντικειμένων πρέπει να αποθαρρύνεται σταθερά. Θα πρέπει ωστόσο, εκτιμούμε, να αναγνωρίσουμε, ότι τα αντικείμενα που αποκτήθηκαν σε παλαιότερες εποχές πρέπει να εξεταστούν υπό το πρίσμα των διαφορετικών ευαισθησιών και αξιών που αντανακλούν εκείνη την προηγούμενη εποχή. Τα αντικείμενα και τα μνημειώδη έργα που εγκαταστάθηκαν δεκαετίες, και μάλιστα αιώνες πριν, σε μουσεία σε όλη την Ευρώπη και την Αμερική αποκτήθηκαν υπό συνθήκες που δεν είναι συγκρίσιμες με τις σημερινές.

Με την πάροδο του χρόνου, αναφέρει η Διακήρυξη, τα αντικείμενα που αποκτήθηκαν είτε με αγορά ή δωρεά έχουν γίνει μέρος της περιουσίας των μουσείων που έχουν φροντίσει για αυτά, και κατ'επέκταση μέρος της κληρονομιάς των εθνών που τα φιλοξενεί, θεωρούν τα οικουμενικά μουσεία. Το ζήτημα του αυθεντικού περιβάλλοντος σχολιάζεται έντονα στο κείμενο της διακήρυξης. Ως απάντηση στην άποψη μερικών αρχαιολόγων ότι ένα αντικείμενο ή μνημείο μπορεί να μελετηθεί αποτελεσματικά και εις βάθος μονάχα όταν αυτό βρίσκεται στο αρχικό, αυθεντικό του περιβάλλον (*original context*), η διακήρυξη θα τονίσει ότι και τα ίδια τα μουσεία που φιλοξενούν για δεκαετίες ή και αιώνες αντικείμενα αποτελούν πλέον ένα ουσιαστικό περιβάλλον για αυτά. Μάλιστα, τα αντικείμενα αυτά δεν είναι μόνο μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς του έθνους που γεωγραφικά ανήκουν, αλλά και μέρος της κληρονομιάς των χωρών που τα φιλοξενούν για τόσα χρόνια. Για παράδειγμα, σύμφωνα με αυτή την άποψη, τα Γλυπτά του Παρθενώνα είναι πολιτιστική κληρονομιά της Ελλάδας, αλλά και της Αγγλίας τώρα πια.

Σήμερα είμαστε ιδιαίτερα ευαίσθητοι στο θέμα της αρχικής προέλευσης του κάθε έργου, αλλά δεν πρέπει να ξεχνάμε το γεγονός ότι τα μουσεία παρέχουν επίσης ένα έγκυρο και πολύτιμο πλαίσιο για αντικείμενα που έχουν απομακρυνθεί εδώ και καιρό από την αρχική τους πηγή. Ο καθολικός θαυμασμός για τους αρχαίους πολιτισμούς δεν θα ήταν τόσο βαθύτατος σήμερα εάν δεν ήταν ευρέως διαθέσιμα σε ένα διεθνές κοινό σε μεγάλα μουσεία. Ένα σημαντικό τμήμα της διακήρυξης, δηλαδή, αναφέρεται στην σημασία των Οικουμενικών Μου-

αντίληψη της πολιτιστικής κληρονομιάς που ανήκει στην ανθρωπότητα και όχι στα κράτη, υπό την έννοια βέβαια ότι δίδεται δικαίωμα σε μουσεία να διακατέχουν θησαυρούς που είναι προϊόντα λεηλασίας, παράνομης κτήσης, πολεμικών καταστροφών, αποικιοκρατίας κ.ο.κ. Παράλληλα αναπτύχθηκε μία άλλη ιδεολογία που εκτιμούσε ότι η πολιτιστική κληρονομιά ανήκει στα σύγχρονα κράτη όπου αυτή βρίσκεται και δίδει σε αυτά δικαίωμα να διεκδικούν την κατοχή τους, διεκδικώντας παράλληλα το δικαίωμα στην πολιτιστική τους

σειών στην διάδοση των πολιτισμών σε ολόκληρο τον κόσμο. Σύμφωνα με αυτήν την λογική, είναι μεγαλύτερος ο αριθμός των ανθρώπων που θα έρθουν σε επαφή με τα πολιτιστικά αγαθά αυτών των πολιτισμών μέσω των Οικουμενικών Μουσείων παρά αν αυτά βρίσκονταν ακόμα στην χώρα προέλευσής τους. Με μια βόλτα στο Βρετανικό Μουσείο, για παράδειγμα, κάποιος μπορεί να γνωρίσει τον Ελληνικό, Ρωμαϊκό, Κινέζικο και Νιγηριανό πολιτισμό χωρίς να χρειαστεί να πάει σε καμία από αυτές τις χώρες. Τα μουσεία αυτά, συνεχίζει το επιχείρημα, διευκόλυναν επιπλέον την επιστημονική μελέτη των πολιτισμών αυτών, καθώς όλο και περισσότεροι μελετητές μπορούσαν και μπορούν να έχουν εύκολη πρόσβαση σε αυτά.

Τα αιτήματα για επαναπατρισμό αντικειμένων που ανήκουν σε μουσειακές συλλογές για πολλά χρόνια έχουν γίνει ένα σημαντικό ζήτημα για τα μουσεία. Αν και κάθε περίπτωση πρέπει να κριθεί ξεχωριστά, πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι τα μουσεία εξυπηρετούν όχι μόνο τους πολίτες ενός έθνους αλλά και τους λαούς κάθε έθνους. Τα μουσεία είναι παράγοντες στην ανάπτυξη του πολιτισμού, η αποστολή του οποίου είναι να προάγει τη γνώση με μια συνεχή διαδικασία επανεργμηνείας. Κάθε αντικείμενο συμβάλλει στη διαδικασία αυτή. Για να περιοριστεί η εστίαση σε μουσεία των οποίων οι συλλογές είναι ποικίλες και πολύπλευρες θα ήταν, ως εκ τούτου, μια κακή υπηρεσία σε όλους τους επισκέπτες. Η διακήρυξη τελειώνει με μια δέσμευση για επανεξέταση της κάθε περίπτωσης επαναπατρισμού, χωρίς όμως να επικροτεί την όλο και αυξανόμενη ζήτηση. Θα τονίσει ξανά την σημασία των Οικουμενικών Μουσείων ως προς το όφελος ολόκληρης της ανθρωπότητας και όχι του κάθε έθνους. Τα μουσεία βρίσκονται στην υπηρεσία της γνώσης η οποία επιτυγχάνεται με την μελέτη και την έρευνα. Τα αντικείμενα από ολόκληρο τον κόσμο βοηθούν στην πιο ολοκληρωμένη μελέτη και οδηγούν σε πιο ακριβή αποτελέσματα. Με το να περιοριστούν οι συλλογές στα Οικουμενικά Μουσεία και την επιστροφή τους στις χώρες προέλευσης στερείται η δυνατότητα της βαθύτερης γνώσης.

Curtis N.G.W., *Universal museums, museum objects and repatriation: The tangled stories of things*, *Museum Management and Curatorship* 21(2), σ. 117-127, June 2006, σε <<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09647770600402102>> και άλλοι.

μνήμη¹⁴. Τα λεγόμενα οικουμενικά μουσεία αναγκάστηκαν να αλλάξουν την αυστηρή πολιτική τους σχετικά με την επιστροφή των αντικειμένων στις χώρες προέλευσής τους, σταδιακά. Το μουσείο του J. Paul Getty, για παράδειγμα, μετά το σκάνδαλο που αποκάλυψαν οι Ιταλοί, όχι μόνο αναγκάστηκε να επιστρέψει όσα είχαν ζητηθεί, αλλά προέβη και σε ριζική αλλαγή της πολιτικής του σχετικά με την απόκτηση πολιτιστικών αγαθών αλλά και επιστροφής όσων αποδεικνύονται ότι είχαν εξαχθεί παράνομα από τις χώρες προέλευσης. Μέσα από την νέα και αυστηρότερη πολιτική, το μουσείο δεσμεύεται να αποκτά μονάχα αντικείμενα που έχουν πιστοποιητικά έγγραφα νομιμότητας, να ερευνά σε κάθε περίπτωση την προέλευση του αντικειμένου και να μην αποκτά αντικείμενα τα οποία γνωρίζει ότι είναι προϊόντα παράνομης διακίνησης. Επι-

14. Για το σκοπό αυτό βλ. ένα ιδεολογικό πλαίσιο που αναπτύχθηκε μέσω βαρυσήμαντων δηλώσεων, διακηρύξεων και θέσεων καθώς εέουν διατυπωθεί κατά καιρούς σημαντικές διακηρύξεις σε σχέση με την επιστροφή των λεηλατηθέντων αγαθών ή την παράνομη διακίνησή τους. Στη βάση αυτών ακολούθησαν νομοθετικές πρωτοβουλίες. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι μεγάλο μέρος των κανόνων που διέπουν την παράνομη διακίνηση είναι κανόνες soft law, κώδικες δεοντολογίας, κανονισμοί μουσειών κ.ο.κ. τους οποίους δεν μπορεί κανείς να αγνοήσει σε μια συνολικότερη προσέγγιση. Στο πλαίσιο του παρόντος εστιάζουμε στο πλαίσιο εκείνο που μνημονεύεται από τους ευρωπαϊκούς θεσμούς και κανόνες με τρόπο που δομείται ένα συνολικό πλαίσιο για την πολιτιστική κληρονομιά στο ενωσιακό δίκαιο.

Η Διακήρυξη κατά της παράνομης διακίνησης πολιτιστικών αγαθών (2015) κατά την τρίτη συνάντηση των κρατών μερών της Σύμβασης του 1970 (Παρίσι, 18-20.5.2015), υιοθετήθηκε ομόφωνα από τα 112 παρόντα κράτη (επί συνόλου 128) που έχουν επικυρώσει τη Σύμβαση, η ελληνικής πρωτοβουλίας Διακήρυξη κατά της παράνομης διακίνησης πολιτιστικών αγαθών, με τίτλο: 'STOP ILLICIT TRAFFICKING'. Η Διακήρυξη υπογραμμίζει την πολιτική βούληση των κρατών μερών να επιτείνουν τις προσπάθειές τους για την αποτελεσματική προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς της ανθρωπότητας, με έμφαση σε συντονισμένες διεθνείς δράσεις κατά του παράνομου εμπορίου πολιτιστικών αγαθών και θησαυρών, τον έλεγχο της αγοράς έργων τέχνης και τις συναφείς πωλήσεις μέσω διαδικτύου.

Παράνομη Διακίνηση στη Μέση Ανατολή- Διακήρυξη του Καΐρου (14 Μαΐου 2015) σε σχέση με την απειλή για την πολιτιστική κληρονομιά στη Μέση Ανατολή οι κυβερνήσεις της Αιγύπτου, της Σαουδικής Αραβίας, του Ιράκ, του Κουβέιτ, του Λιβάνου, της Λιβύης, του Σουδάν και του Ομάν, συμφώνησαν κατά τη διάρκεια συνάντησης υπουργών να ενώσουν τις δυνάμεις τους κατά την παράνομη διακίνησης, της λεηλασίας, και της καταστροφής της πολιτιστικής κληρονομιάς.

πλέον, αναγνωρίζοντας την Σύμβαση της UNESCO του 1970, το μουσείο δεν θα αποκτά πλέον αντικείμενα τα οποία δεν φέρουν πιστοποιητικό έγγραφο νόμιμης εξαγωγής τους στην χώρα – αγοραστή και νόμιμης εξαγωγής του από την χώρα προέλευσης μετά το 1970¹⁵. Μια άλλη περίπτωση μουσείου που αναγκάστηκε να αλλάξει την πολιτική του ήταν το Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης της Νέας Υόρκης. Μετά την επιστροφή αρχαιοτήτων στην Ιταλία και την επίτευξη συμφωνίας μεταξύ τους, ο θερμός υποστηρικτής του πολιτιστικού διεθνισμού, Philippe de Montebello, δήλωσε ότι η επιστροφή των αντικειμένων ήταν μια αναγκαία λύση σε ένα πρόβλημα και ότι γίνεται στα πλαίσια συνεργασίας με την Ιταλία¹⁶. Είναι ελπιδοφόρο το γεγονός ότι σήμερα πολλά από τα μουσεία, που διακήρυσσαν την αναγκαιότητα της οικουμενικότητάς τους και ήταν απόλυτα αντίθετα στην επιστροφή πολιτιστικών αγαθών στις χώρες προέλευσης τους, αλλάζουν επιτέλους το τρόπο σκέψης τους και να επικυρώνουν συμφωνίες που εξυπηρετούν και τις δύο πλευρές.

Ένα άλλο νομικό ζήτημα που αντιμετωπίζουν τα μουσεία είναι η προσβασιμότητα. Τα μουσεία πρέπει να διασφαλίζουν ότι οι εγκαταστάσεις και οι εκθέσεις τους είναι προσβάσιμες σε όλους, ανεξάρτητα από τις φυσικές τους ικανότητες. Αυτό περιλαμβάνει την παροχή πρόσβασης για αναπηρικά αμαξίδια, οδηγούς ήχου και άλλες προσαρμογές για επισκέπτες με αναπηρίες.

Για να αντιμετωπίσουν αυτά τα ζητήματα, τα μουσεία πρέπει να συμμορφώνονται με τους νόμους και τις κατευθυντήριες γραμμές προσβασιμότητας. Τα μουσεία πρέπει επίσης να διασφαλίζουν ότι οι ιστότοποι και τα ψηφιακά περιεχόμενά τους είναι προσβάσιμα σε άτομα με αναπηρίες, όπως η παροχή εναλλακτικού κειμένου για εικόνες και λεζάντες για βίντεο. Η συγγραφέας θέτει τον προβληματισμό αυτό με πρωτότυπο τρόπο σε επίπεδο ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Διαπιστώνει κανείς λοιπόν ότι στο ζήτημα του κανονιστικού καθεστώτος που διέπει τα μουσεία εμπλέκονται

και ιδιωτικοί φορείς οι οποίοι διαθέτουν και στηρίζουν soft law κανονιστικά πλαίσια τα οποία άπτονται μεταξύ άλλων του κρίσιμου ζητήματος της παράνομης διακίνησης πολιτιστικών αγαθών.

Από τα λίγα που επισημάνθηκαν πιο πάνω είναι εύλογο να θεωρεί κανείς εξαιρετικής σημασίας το γεγονός ότι η κ. Μ. Κανελλοπούλου-Μπότη καταπίστηκε με αυτή τη θεματική, η οποία βρίσκεται στην καρδιά του σύγχρονου δικαίου της τέχνης και του πολιτισμού ενώ όπως σημειώθηκε δεν έχει τύχει επεξεργασίας ιδιαίτερης στην ελληνική βιβλιογραφία.

Ακόμη σημαντικότερη είναι η συνεισφορά της συγγραφέως στο ζήτημα της σχέσης των μουσείων και της πνευματικής ιδιοκτησίας καθώς και των σύγχρονων τεχνολογιών αλλά και στο ζήτημα της σχέσης των θεμελιωδών δικαιωμάτων με τα μουσεία έστω και αν θίγει το θεωρητικό θέμα του κατά πόσον τα νομικά πρόσωπα έχουν θεμελιώδη δικαιώματα το οποίο πάντως αντιμετωπίζει η συγγραφέας.

Εκτίμηση της γράφουσας είναι ότι το έργο αυτό θα πρέπει να παρακινήσει και άλλους επιστήμονες να καταπιαστούν με τα θέματα αυτά που είναι και λεπτά αλλά και πολύ σημαντικά όπως φυσικά και τα ζητήματα των συλλογών. Θέματα που πρέπει να συζητηθούν αναλυτικότερα είναι μεταξύ άλλων αυτό του δανεισμού μεταξύ μουσείων ζήτημα που απασχολεί ειδικά την ολλανδική δικαιοσύνη με αφορμή το θησαυρό των Σκυθών¹⁷.

Εξαιρετικής σημασίας τέλος ζήτημα που μέλει να τύχει ειδικής μελέτης είναι αυτό της σχέσης των

17. Βλ. σχετικά πρόσφατα δημοσιεύματα για την αναμενόμενη απόφαση του Ανώτατου δικαστηρίου της Ολλανδίας: <<https://www.iefimerida.gr/kosmos/anotato-dikastirio-ollandias-thisayroi-krimaias-se-ogkrania>>. Τα αρχαία, χρυσά τεχνουργήματα από την Κριμαία που παρουσιάζονταν σε έκθεση στο εξωτερικό θα πρέπει να επιστραφούν στην Ουκρανία και όχι στην Κριμαία.

Την απόφαση έλαβε την Παρασκευή (9.6.2023) το Ανώτατο Δικαστήριο της Ολλανδίας, δίνοντας τέλος στη δικαστική διαμάχη για τους θησαυρούς αυτούς.

Περισσότερα από 1.000 αντικείμενα, μεταξύ των οποίων ένα σκυθικό κράνος από ατόφιο χρυσάφι και ένα χρυσό κολιέ από την Κριμαία εκτίθονταν, ως δάνειο, στο μουσείο Άλαρντ Πίρσον του Άμστερνταμ όταν η Ρωσία προσάρτησε τη χερσόνησο το 2014 «Η απόφαση αυτή τερματίζει τη διαμάχη. Το μουσείο «Άλαρντ Πίρσον» πρέπει να επιστρέψει αυτούς τους καλλιτεχνικούς θησαυρούς στο κράτος της Ουκρανίας και όχι στα μουσεία της Κριμαίας», ανέφερε το δικαστήριο, επικυρώνοντας την ετυμολογία ενός κατώτερου δικαστηρίου, του 2021.

15. Policy Statement, Acquisitions by the J. Paul Getty Museum, October 23, 2006, <http://www.getty.edu/about/governance/pdfs/acquisitions_policy.pdf>.

16. Statement By The Metropolitan Museum Of Art On Its Agreement With Italian Ministry Of Culture, February 21, 2006 se <<http://www.metmuseum.org/about-the-museum/press-room/news/2006/statement-by-the-metropolitan-museum-of-art-on-its-agreement-with-italian-ministry-of-culture>>.

μουσείων με τη διεθνή διαιτησία που αφορά σε πολιτιστικά αγαθά. Το θέμα έχει δώσει αφορμή για προβληματισμό καθώς συχνά τα μουσεία υιοθετούν διαιτητική ρήτρα σύμφωνα και με την προτροπή του ICOM για την επίλυση των διαφορών τους¹⁸.

Η κ. Κανελλοπούλου-Μπότη πρόσφερε ένα σοβαρό εγχειρίδιο για τους μουσειολόγους και τους μελετητές των ζητημάτων πολιτιστικής κληρονομιάς ώστε να αποτελέσει κίνητρο για διάλογο και περαιτέρω ανάπτυξη, έστω και με διαφωνίες σε αυτό το τόσο δύσκολο ζήτημα.

Αξίζει να σημειωθεί πάντως ότι τα μουσεία αποτελούν και τα ίδια πολιτιστικά αγαθά κατά τον ορισμό του άρθ. 1¹⁹ του ν. 1114 της 7/8.1.1981: Περί κυρώσεως της

18. Βλ. αντί πολλών την μελέτη της σπουδάστριας του Διεθνούς Πανεπιστημίου *Κεσίσογλου Ε.*, *Museums and their role in international disputes – Laws and Policies*, 2019, σε <https://repository.ihu.edu.gr/xmlui/bitstream/handle/11544/29316/e.kesisoglou_ale_08-04-2019.pdf?sequence=1> με εξαιρετικά αναλυτική βιβλιογραφία, *Art and Cultural Heritage Mediation*, ICOM σε <https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/07/110701_DP_Mediation_EN.pdf>, *Tanzi A.M.*, *The Means for the Settlement of International Cultural Property Disputes: An Introduction*, σε <<https://docs.pca-cpa.org/2019/12/A.-Tanzi-Lecture-of-25-October-2019.pdf>>, *Τροβιά Ε.*, *Η πολιτιστική διαιτησία και διαμεσολάβηση Από τη διεθνή διπλωματία στην παγίωση διαιτητικής επίλυσης πολιτιστικών διαφορών*, *Περιοδικό Διαιτησία*, 3-2019, σ. 1-45, με αναλυτική βιβλιογραφία.

19. Άρθρον 1.

Ορισμός των πολιτιστικών αγαθών.

Δια τους σκοπούς της παρούσης Συμβάσεως θεωρούνται ως πολιτιστικά αγαθά ασχέτως προς την προέλευσιν των ή την ιδιοκτησίαν των:

α) Τα αγαθά, κινητά ή ακίνητα, τα οποία παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον δια την πολιτιστική κληρονομία των λαών, όπως τα μνημεία της αρχιτεκτονικής, της τέχνης ή της ιστορίας, εκκλησιαστικά ή κοσμικά, οι αρχαιολογικές τοποθεσίες, τα οικοδομικά σύνολα, τα οποία έτσι όπως είναι παρουσιάζουν ενδιαφέρον ιστορικό ή καλλιτεχνικό, τα έργα τέχνης, τα χειρόγραφα, βιβλία και άλλα αντικείμενα καλλιτεχνικού, ιστορικού ή αρχαιολογικού ενδιαφέροντος, όπως επίσης οι επιστημονικοί συλλογαί και οι σημαντικοί συλλογαί βιβλίων αρχαίων ή πιστών αντιγράφων των αγαθών, τα οποία περιγράφονται κατωτέρω.

εις Χάγην την 14ην Μαΐου 1954 υπογραφείσης Συμβάσεως "περί προστασίας των πολιτιστικών αγαθών εν περιπτώσει ενόπλου συρράξεως μετά του Κανονισμού εκτελέσεως αυτής, του Πρωτοκόλλου και των υπ' αριθ. I, II και III αποφάσεων της διασκέψεως".- (Α' ό) ενώ με τα μουσεία διαλέγεται μεταξύ άλλων και το Συμβούλιο της Ευρώπης στη Νόμος 1127 της 3/10.2.1981: Περί κυρώσεως της εις Λονδίον την 6ην Μαΐου 1969 υπογραφείσης Ευρωπαϊκής Συμβάσεως διά την προστασίαν της Αρχαιολογικής κληρονομιάς.- (Α' 32). Υπό την έννοια αυτή η προσέγγιση του φαινομένου «μουσείο» από την πλευρά του νομοθέτη αλλά και του θεωρητικού είναι τόσο σύνθετη που απαιτεί εκτενείς προσπάθειες για τη συγκρότηση ενός σώματος πηγών και θεωρητικών θέσεων που θα ικανοποιούσαν στοιχειωδώς τη σημασία του ζητήματος. Την ιδιότητα αυτή των μουσείων ως τόπων φιλοξενίας πολιτιστικών αγαθών οφείλει κανείς να δει με σύγχρονη ματιά καθώς συνηθίζεται πλέον να αποτελούν στόχους σε εμπόλεμες συνθήκες ενόψει πολιτιστικής γενοκτονίας²⁰. Ειλικρινά εύχομαι η έκδοση του βιβλίου αυτού να αποτελέσει έρεισμα για μια σε βάθος περαιτέρω μελέτη του φαινομένου σε όλες τις ποικίλες όψεις του τόσο σε επίπεδο συνεδρίων και μέσω της συμμετοχικής διαμόρφωσης θέσεων όσο και σε επίπεδο μονογραφιών όπως η ανά χείρας που δίδει έρεισμα και αφορμή για την πρόοδο του διαλόγου.

Ελένη Τροβιά

β) τα οικοδομήματα των οποίων κύριος και πραγματικός σκοπός είναι η διαφύλαξις ή η έκθεσις των κινητών πολιτιστικών αγαθών ως ορίζονται εις το εδάφιον (α), όπως τα μουσεία, οι μεγάλες βιβλιοθήκες, οι χώροι φυλάξεως αρχαίων όπως επίσης και τα καταφύγια τα προοριζόμενα να προστατεύσουν εις περίπτωσιν ενόπλου συρράξεως τα κινητά πολιτιστικά αγαθά, τα οριζόμενα εις το εδάφιον (α).

γ) Τα κέντρα, τα οποία περιέχουν σημαντικόν αριθμόν πολιτιστικών αγαθών εκ των οριζομένων εις τα εδάφια (α) και (β) και ονομάζονται «κέντρα περιέχοντα μνημεία».

20. Σχετικά βλ. *Τροβιά Ε.*, *Οι πολιτιστικές καταστροφές στην Ουκρανία: αναστοχασμός για την πολιτιστική γενοκτονία*, ΤΟΣ, 2022, σ. 863 επ. και εκεί βιβλιογραφία.